

Juridisk rådgivning for kvinner – en fortelling fra virkeligheten

Av Marit Halvorsen

I oktober 1984 feiret Juridisk Rådgivning for Kvinner – JURK – 10 års jubileum med et festmøte på universitetet. Tilstelningen ble holdt i Gamle Festsal, som var pyntet med blomster og levende lys. Et feststemt og lydhørt publikum fylte salen til siste benkerad. Blandt talerne var justisministeren, en høyesterettsdommer, en advokat og to universitetslektorer – alle kvinner, og alle med en eller annen tilknytning til JURK; som politiske motparter og støtter, saksbehandler, initiativtaker, faglig ansvarlig. Stemningen var preget av optimisme, stolthet og glede. Det var en storartet og festlig opplevelse.

JURK er en organisasjon drevet av kvinnelige studenter ved Det juridiske fakultet i Oslo. Den uttrykte målsetting er å bruke faget til å bekjempe kvinneundertrykking. Organisasjonen har flat struktur, hvilket betyr at den er gjennomorganisert. De 20 medlemmene er opdelt i saksbehandlergrupper, og på tvers av dem, i tverrgrupper som tar seg av ulike praktiske og faglige oppgaver. Øverste myndighet er fellesmøtet. Den daglige driften ivaretas av to tidligere saksbehandlere i hver sin kvarte stilling.

JURK mottar henvendelser fra kvinner over hele Norge, dels i form av brev og dels ved henvendelser i kontortiden (to ganger pr. uke) på Kvinnehuset i Oslo. Saksbehandlingen foregår i grupper. Arbeidet er timelønnet. Pengene kommer fra Justisdepartementet, Akershus-fylkekommune og til og med 1984, Oslo kommune. All rådgivning er gratis. Dessuten driver JURK mer prinsipielt arbeid, på basis av erfaringer fra enkeltsakene.

Jeg var selv medarbeider i JURK i 1978, og gjorde ekstraarbeid av ymse slag i 1979. I hvert fall to år av studietiden var jeg helt oppslukt av JURK. Møtet med virkeligheten gjennom de rådsøkende har formet meg både som jurist og som menneske. JURK gav støtet til et juridisk og et rettspolitisk engasjement av varig art. Dessuten tror jeg

at JURKs arbeidsmåter kan stå som litt av et korrektiv til sider av de juridiske profesjoner, og som en inspirasjon, en vei som er farbar, for den som ønsker å utvikle rådgiverrollen.

Hvis vi ser JURK som modell for organisering av juridisk rådgivning, er de mest iøyenfallende trekk at

- alle medarbeiderne tar aktivt del i hele organisasjonens drift gjennom basisgrupper, tverrgrupper og fellesmøte. Alle får vite like mye om alt som foregår.
- Alle medarbeiderne har en felles politisk plattform og en uttrykt målsetting. Dette utgangspunktet gjennomsyrrer arbeidet.
- Enkeltsaksbehandlingen er bare én side av arbeidet. Like viktig er det prinsipielle arbeidet, summen av enkelterfaringene.
- Organisasjonen er i kontinuerlig dialog med myndighetene gjennom kommentarer til lovforslag og lovendringer.
- Det er ingen grenser for hvilke virkemidler som kan tas i bruk for å løse en sak, så lenge de er lovlige og moralsk forsvarlige.

JURKs virksomhet har tre godt observerbare effekter:

For det første får ca. 1000 kvinner hvert år svar på spørsmål om sine rettigheter, hjelp til å ordne konkrete problemer og moralsk støtte. Dette er i seg selv viktig, fordi mange av disse kvinnene ikke hadde henvendt seg til andre instanser, enn si fått hjelp. Likevel synes jeg ikke at enkeltsaksbehandlingen alene begrunner JURKs eksistens – medarbeiderne er tross alt ikke profesjonelle jurister og det er klart at kvaliteten på rådgivningen kan variere. Det gjør den forresten hos advokatene også.

For det andre går minst tyve jurister hvert år gjennom den skolen deltagelse i JURK er, og lærer ting som vil prege arbeidet deres senere. Denne oppdragende effekten var i og for seg ikke påtenkt fra begynnelsen av, og blir ikke snakket noe særlig om, men er ikke desto mindre et faktum – og et viktig et.

For det tredje kan man se virksomheten i et rettssikkerhetsperspektiv. Rettssikkerhet er et vanskelig definerbart begrep, men det inneholder ihvert fall et element av likhet, og av forutberegnelighet. Likhet betyr, hvis man snakker om rettsikkerhet for kvinner, likhet mellom kjønnene og mellom ulike grupper av kvinner. Forutberegnelighet forklares gjerne med at rettsreglene må være klart formulert. I vår sammenheng er en viktigere betydning av ordet at man har tilgang på kunnskap om reglene, så man er i stand til å forutberegne sin rettsstilling. Man kan si at enkeltsaksbehandlingen ivaretar dette

perspektivet. Men JURKs virksomhet får en annen dimensjon når vi ser på hva JURK kan gjøre med rettsikkerhetsproblemene kvinner har som gruppe, som kjønn.

Rettsikkerhet for kvinner er naturligvis i en viss utstrekning det samme som rettsikkerhet for menn. I tillegg kommer rettsikkerhet på de livsområder der kvinner er, og der menn ikke er. Kvinner er i dag å finne overalt, også godt inne på de tradisjonelle mannsområder, men viktige deler av tilværelsen befolkes nesten utelukkende av kvinner (og ev. barn). Disse områder – og dere vet hvilke jeg mener – reiser også rettsikkerhetsproblemer. Spesielle problemer oppstår for dem som forsøker å kombinere deltagelse i tradisjonelle kvinnesfærer med et aktivt lønnsarbeiderliv. Særlig vanskelig blir det når lovgiver skal lage likestilling på tvers av den faktiske virkelighet.

JURK er den eneste juridiske organisasjon som utrettelig forsøker å bedre kvinners rettsikkerhet gjennom praktisk arbeid. Ved å tilby rådgivning pr. brev, gir JURK mange kvinner i vårt langstrakte grise-grendte land en mulighet til å få klarlagt sin rettstilling, og derved planlagt sitt liv. At saksbehandlingen er gratis, er en nødvendighet utfra hva vi vet om kvinners pengemangel. Det er viktig å huske at det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom mannens inntekt og sosiale status, og konens tilgang på kontanter. Gjennom det prinsipielle arbeidet settes søkelys på de særlig rettsikkerhetsproblemer kvinner har. Informasjon om gjeldende rett gis i vid utstrekning gjennom artikler og foredrag, og ikke minst gjennom billigboka »Kvinne kjenn din rett« som JURK gav ut i 1982.

Denne siden av virksomheten er, etter mitt skjønn, den viktigste. Vi må heller ikke glemme at de sakene som etterhvert ligger gjemt i JURKs arkiv, er et enestående inntak til kunnskap om kvinners virkelighet.

Det videre skal først og fremst handle om mine erfaringer som saksbehandler. Gjennom beskrivelse av min egen deltagelse, kan jeg forhåpentligvis gi videre det jeg finner er beundringsverdig ved JURK. Det dreier seg i stor grad om å kombinere mange roller, og på den måten skape et redskap som er smidig og virkningsfullt.

En vårdag kom en asiatiske lærer til oss, og fortalte at en av de asiatiske elevene hans hadde problemer som han håpet vi kunne hjelpe med. Eleven var en 15-års jente. Jeg kaller henne her for Amarjit.

Amarjit hadde kommet til Norge et par år tidligere. Hennes foreldre var fattige kommunister, en kombinasjon som i deres hjemland

ikke levnet mye håp om at Amarjit kunne få utdanning. En løsning ble funnet ved at en familie fra egnen, som allerede var flyttet til Norge, adopterte Amarjit så hun kunne komme hit og gå på skole.

Da vi møtte Amarjit, var hun nesten ferdig med ungdomsskolen. Hennes tilværelse var meget vanskelig. I tillegg til skolearbeidet måtte hun gjøre alt husarbeidet, og hun ble misbrukt seksuelt av adoptivfaren og hans to sønner. Vår oppgave var å få henne flyttet til et trygt og godt hjem, sørge for at adoptivfamilien ikke plaget henne mer, unngå at fremmedmyndighetene fikk vite for mye og at rykter om Amarjits situasjon nådde tilbake til hjembyen. Det var, som man sier, en delikat sak.

Det mest nærliggende var å kontakte barnevernsmyndighetene, som disponerer ressursene som Amarjit kunne trenge. Problemet var at barnevernet ville begynne med å se på adopsjonen, for adoptivforeldrene måtte fratras omsorgen hvis Amarjit skulle flyttes. Vi var klar over at adopsjonen var meget formløs, det var merkelig at hun i det hele tatt var kommet inn i Norge. Vi kunne ikke risikere at dette ble oppdaget og Amarjit kanskje sendt hjem. Hun ville bli i Norge, og få seg en helseutdanning. En annen risiko ved å blande inn myndighetene, var at adoptivfamiliens oppholdstillatelse kunne komme i fare. Deres behandling av Amarjit og, antagelig, adopsjonen, var straffbare forhold. Vi måtte love Amarjit at adoptivfamilien skulle bli boende i Norge. Hun kunne ikke bære tanken på den vanære hennes foreldre skulle bli utsatt for hvis sannheten kom for en dag.

Vi ble altså nødt til å ordne denne saken alene, uten hjelp fra hverken politi eller barnevern eller myndigheter forøvrig.

Det første vi gjorde, var å flytte henne hjemmefra. Det var bare måtelig effektivt så lenge familien visste at hun gikk på skolen og senere passet jobben sin i postverket. De lot henne ikke i fred. Vi førte lange forhandlinger med familien, en blanding av bønner og trusler. Til slutt tror jeg vi greide å skremme dem. Men sønnene fortsatte å stille opp når Amarjit var ferdig for dagen og plage henne. I flere uker kjørte vi henne til og fra arbeidet. Da gav de opp. Et stund etter fant vi en hybel til henne hos moren til en venninne av en av saksbehandlerne. Jeg traff Amarjit tilfeldig på en buss et par år senere. Hun bodde samme sted, gikk fremdeles på skole og var fast bestemt på å reise tilbake til hjemlandet som sykepleier. Hun så godt ut, og hadde fått tilbake glimtet i øyet.

Saken om Amarjit ble løst på nokså utradisjonelt vis. Vi var godt 20 saksbehandlere som var mer eller mindre engasjert, vi stilte opp til alle døgnets tider og tilbød hjelp som ligger langt utenfor enhver

vanlig definisjon av rettshjelp.

To spørsmål er naturlige å stille:

1. Hva gjorde JURK som andre jurister ikke kunne gjort?
2. Var det nødvendig med juridiske kunnskaper? Kunne ikke en hvilken som helst organisasjon løst saken?

Til det første spørsmålet er å si: Enhver jurist kunne selvsagt gjort det samme som vi gjorde. Men svært få jurister er i en arbeidssituasjon som muliggjør denne type konstant bistand. Vi kunne stille opp for Amarjit fordi vi var så mange, og fordi vi selv bestemte når vi ville arbeide, og med hva. Vår felles politiske plattform bandt oss sammen, slik at vi kunne diskutere saken ikke bare som individuell sak, men som uttrykk for et mønster. Ved å ha et felles politisk utgangspunkt, kunne vi både solidarisere oss med Amarjit og ha den avstand som er nødvendig for å finne de gode løsninger.

Til det andre spørsmålet vil jeg svare ja; Juridiske kunnskaper var en forutsetning. Uten kjennskap til fremmedlovgivningen og ikke minst til praksis, kunne vi risikert at både Amarjit og adoptivfamilien ble sendt hjem. Uten kjennskap til straffeloven, hadde vi ikke hatt noen effektiv trussel overfor adoptivfaren og sønnene. Som juridisk organisasjon kunne vi hale opplysninger ut av myndighetene som ellers ville vært vanskelig. Ikke minst Amarjit var tilfreds med at vi var en rettshjelpsgruppe. Hun visste at vi behandlet saker for andre kvinner, hun hadde tillit til vår faglige kompetanse. Hun visste at vi ikke drev veldedighet. Vi fikk betaling, noe som stilte henne friere i forhold til oss. Hun visste også at det vi lærte gjennom behandlingen av hennes sak, kunne komme andre jenter med tilsvarende problemer til gode.

Jeg tror at bare JURK – eller tilsvarende organisasjoner – rår over den faglige innsikt og de menneskelige ressurser som trengs for å løse saker som Amarjits.

I 1979 kom en offentlig utredning med forslag til ny lov om barn og foreldre (NOU 1979:35). JURK var blandt de mange organisasjoner som skrev høringsuttalelse. På mitt første fellesmøte, i januar 1978, ble høringsuttalelsen behandlet. Forslaget fra JURKs barnelovsgruppe var sendt ut på forhånd og behandlet i saksbehandlergruppene, så alle var godt forberedt. JURK var på mange punkter uenig med utredningene. Høringsuttalelsen som ble vedtatt, inneholdt skarp kritikk av utredningen som helhet og av noen av dens konkrete forslag. Med

dette fellesmøtet begynte en hektisk periode for JURK. Mange av oss skulle komme til å være opptatt med barnelovsforslaget i flere år. (Loven ble vedtatt 8/4-81.)

Utredernes mandat var bl.a. å likestille barn født i og utenfor ekteskap, og å likestille mødre og fedre. Den første målsettingen var ukontroversiell, den andre førte til intense diskusjoner. Det var i den siste diskusjonen JURK markerte seg og ble mye av en spydspiss.

Utredningen inneholdt ingen referanser til undersøkelser eller annen viten om de grupper lovendringen ville berøre. Den beveget seg på et meget idealistisk plan, og foreslo ordninger som forutsatte stor grad av enighet og harmoni mellom foreldrene, også ved samlivsbrudd. Den biologiske fars rettigheter ble sterkt understreket. De mest omstridte forslagene var forslag om at faren fikk en lovfestet rett til å være til stede under fødselen, at farskapet i alle tilfelle måtte erkjennes skriftelig, at en far som ikke hadde levd sammen med barnets mor etter fødselen kunne kreve felles foreldreansvar mot hennes vilje, at foreldreansvaret skulle være delt også etter samlivsbrudd, og at regelen om presumsjon for morens fortrinnsrett til foreldreansvaret over små barn falt bort.

JURKs standpunkt i barnelovsdebatten var nøye knyttet til den kunnskap om virkeligheten vi hadde fått gjennom enkeltsakene. Vår erfaring var at samlivsbrudd sjelden er harmoniske, at kvinner som regel innretter livet med tanke på sine barn og at menn som regel ikke gjør det. Dette stemte godt med de undersøkelser som fantes om f.eks. tidsnytting. Vi mente utredningen gav menn ufortjente rettigheter på kvinners bekostning, og at det ikke er til barnas beste.

JURK hevdet at en barnelov bl.a. må være brukbar til å løse konflikter mellom foreldrene. De som er enige, har liten bruk for en lov. Samtidig kan en ikke med loven i hånd tvinge partene til enighet på dette området. Vi mente videre at lovens løsninger må være tilpasset de faktiske forhold i samfunnet. Barn er alt for verdifulle til at man kan eksperimentere med holdningsskapende lovgivning for å fremme likestilling mellom foreldrene.

Vi deltok i den offentlige debatt i fjernsyn, radio, aviser og tidsskrifter og holdt uttallige foredrag og innledninger. Med sine standpunkter kom JURK på kant med mange av dem som uttalte seg om barnelovsforslaget. Både kvinnebevegelsen og venstresiden slo dype sprekker pga. barnelovsdebatten. Det var i disse fora diskusjonen gikk høyest, fordi det er i disse miljøer man først og fremst engasjerer seg i likestillingsspørsmål. Barnelovsdebatten ble i stor grad en debatt om likestilling. Den ble tilspisset fordi den berørte livsområder der

kjønnsforskjellene er særlig tydelige. Det var noe nesten symbolsk i at JURK og Arbeidsgruppe Far kom til å stå som motpoler med de andre debattantene mellom seg.

Men litt etter litt opplevde vi at våre synspunkter fikk gjennomslag. Det meste av kvinnebevegelsen og i hvertfall en del av venstresiden stod sammen med oss – og med mange andre – i kravet om en barnelov som tar hensyn til at mødre stort sett er de som rent faktisk tar seg av barna. Loven ble vedtatt med endringer som et stykke på vei imøtekom vår kritikk. Moren fikk lovfestet rett til å ha noen – faren eller en annen – tilstede under fødselen, farskap følger automatisk av ekteskap, bestemmelsen om felles foreldreansvar etter samlivsbrudd ble formulert slik at det klarere fremgår at det krever enighet. Men morspresumsjonen gikk tapt. Vi har senere erfart at mange kvinner nå er redde for å skilles hvis mannen er litt mer opptatt av barna enn vanlig.

Barnelovsdebattens kanskje viktigste resultat har likevel lite med loven å gjøre. Debatten bidro til å klargjøre likestillingsproblemet. Forskjellen på menns og kvinners verden kommer ikke noe sted så klart til syne som i forholdet til omsorgsarbeidet. Gapet mellom formell og reell likestilling ble slående illustrert. I denne klargjøringsprosessen spilte JURK en nøkkelrolle.

JURKs tidlige og klare standpunkt til barnelovsforslaget kom altså til i en viss grad å sette premissene for den offentlige debatt, og til å prege den. Gjennomslagskraften i våre argumenter skyldes, tror jeg, en kombinasjon av fire faktorer:

- vi var jurister og førte en juridisk saklig debatt
- vi hadde et feministisk utgangspunkt
- vi hadde inngående kjennskap til hva slags konflikter som oppstår på det område loven dekker
- vi var mange nok til å ikke gå trette.

JURK måtte i denne perioden tåle ufine angrep og beskyldninger. Likevel økte saksmengden med flere hundre prosent. Vi følte at vi gikk i takt med den vanlige norske kvinne, og det var hennes – vår – rettssikkerhet vi slåss for.

Jeg var med på å lese korrektur på litt av den full-tekst database som i 1978 ble opprettet for alle JURKs brevsaker. Agnes Vogt hadde på den tiden et forskningsprosjekt om kvinners familierettslige stilling. Hun utarbeidet en metode for registrering av brevsakene, og brukte

data fra JURK-basen i studien »Kvinneres rett til fellesboligen ved separasjon og skilsmisse«.

Gjeldende rett på dette område er utvetydig fastslått av Høyesterett: Den som får foreldreansvaret for barna, skal kunne få beholde den felles bolig. Det viste seg i JURK-materialet at bare ca. halvparten av de kvinner som fikk barna, også ble sittende med boligen. Fordi underinstansene stort sett følger Høyesterett, oppstår kvinners rettstap først og fremst når boligspørsmålet avgjøres ved avtale. Årsakene til dette, er bl.a. makt/avmaktforhold mellom mannen og kvinnen, og materielle årsaker som f.eks. pengemangel. Myten om at kvinner ved skilsmisse får både barna og huset, blir ettertrykkelig avlivet.

Dette var ett eksempel på anvendelse av enkeltsakene i forskningssammenheng. Et annet er de mindre prosjektene som tverrgruppene har arbeidet med, og som gis ut i JURKs arbeidsnotatserie. Et tredje eksempel er de meget grundige årsrapportene som hvert år utarbeides. Til sammen gir disse et nyansert og interessant bilde av JURKs virksomhet og av kvinners rettslige problemer. Årsrapportene utgjør et verdifullt supplement til den øvrige rettshjelpsforskning her i landet.

Jeg er en beundrer av JURK, det står ikke til å nekte. Ikke av JURK til enhver tid, og ikke av alt JURK gjør. JURK som organisasjon er selvsagt ikke feilfri. Men idéen om JURK er klar og strålende; la den stå der og skinne en stund!